

УДК 340.13:347.191

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ЯК ФАКТОР ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА СУБ'ЄКТІВ ПРАВА ТА ЗМІСТУ ЇХ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

Шкляр Т. О.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Сімферополь, Україна

Статтю присвячено загальнотеоретичному аналізу одного з напрямків впливу економічної системи на правову, а саме: визначенню кола суб'єктів права, які одночасно є суб'єктами економічної системи, а також визначенню змісту їх прав та обов'язків в економічній сфері.

Ключові слова: економічна система, суб'єкт права, права та обов'язки.

Трансформація сучасної української економічної системи зв'язана з її переходом до ринкової соціально орієнтованої економіки. В таких умовах кардинального реформування потребує і правова система України. Оскільки її функціональний вплив на економічну систему може сприяти розвитку останньої або гальмувати його. Перетворення, що відбуваються в економічній та правовій системах, не завжди призводять до бажаних результатів [1, с. 39]. Вочевидь це пов'язано з тим, що між ними не існує належного взаємовпливу, а головне – взаємодії, без якої їх вплив одна на одну не буде ефективним.

Вказані обставини викликають необхідність наукового аналізу проблем взаємовпливу і взаємодії правової та економічної систем, розв'язання яких може слугувати обґрунтуванню практичних економіко-правових заходів, спрямованих на налагодження взаємодії цих систем в Україні.

Протягом останніх десятиліть значна увага приділялася філософсько-соціологічним положенням щодо суспільства як соціальної системи, які сформульовані у працях Афанасьєва В. Г., Баруліна В. С., Крапивенського С. Є., Кузьміна С. О., Кучевського В. Б., Лавриненка В. М., Ратникова В. П., Шатило І. С. та інших вчених; положенням теорії правової системи, що містяться у роботах Алексєєва С. С., Бабкіна В. Д., Васильєва О. М., Зайчука О. В., Карташова В. М., Колосової Н. М., Кухарук Т. В., Луць Л. А., Марченко М. М., Матузова М. І., Оборотова Ю. М., Оксамитного В. В., Оніщенко Н. М., Перевалова В. Д., Петеліної І. В., Рабіновича П. М., Саїдова А. Х., Синюкова В. М., Скакун О. Ф., Тіунової Л. Б., Тихомирова Ю. О., Тихомирова О. Д., Черненко А. К., Шемшученка Ю. С., Явича Л. С.; положенням економічної теорії з питань економічної системи і державного регулювання економіки, розробленим Борисовим О. Б., Беляєвим О. О., Залоогою З. М., Юхіним В. Я., Крупкою М. І., Кучуковим Р. А., Любимцевою С. В., Мамонтовим О. О., Михасюком І. Р., Мельником А. Ф., Мочерним С. В., Погореловим С. Б., Поповим В. М., Потєєвим Д. А., Стеченком Д. М., Тищенком О. І., Поміщеною В. М. та іншими вченими.

Окремі аспекти досліджувались у працях Луць Л. А., Оніщенко Н. М., Халфіної Р. О. та інших вчених у плані аналізу певних напрямів взаємовпливу правової та економічної систем. Проте проблема їх взаємодії, вивчення напрямків взаємовпли-

ву, які є визначальними для комплексного дослідження, у вітчизняній юридичній науці до цього часу є актуальними.

Метою цієї статті є визначення одного з напрямків впливу економічної системи на правову, в результаті здійснення якого мають бути сформовані спільні елементи цих систем суспільства, та здійснюється взаємодія правової та економічної систем як «простір» буття і функціонування їх спільних елементів.

Розглянемо економічну систему як фактор визначення кола суб'єктів права та змісту їх прав і обов'язків в економічній сфері, що є одним з основних напрямів впливу економічної системи на правову, спираючись на наступне: у системі причинно-наслідкових зв'язків детермінантою щодо правової системи виступає економічна, у системі функціональних зв'язків визначальна роль належить правовій системі, яка є активною функціональною передумовою економічної.

Так, економічна система є джерелом (причиною) виникнення правової системи, формування її функцій і компонентів; зумовлює якісну характеристику правової системи та її перетворення у зв'язку зі змінами, що відбуваються в економічній системі.

Відомо, що суб'єктами права є фізичні особи, юридичні особи, держава. Ми розглядаємо суб'єктів права як носіїв правової волі, правосвідомості, учасників правовідносин, юридичної діяльності, соціально-правових цінностей, правосуб'єктності.

При цьому коло суб'єктів права та зміст їх властивостей, якостей зумовлюється економічною складовою.

По-перше, економічна система сприяє появі суб'єктів права як в рамках одного часового періоду, так і в історичному контексті: вона кожного дня «постачає» суб'єктів господарювання, що потребують відповідного «відгуку» від правової системи, і, відповідно, наділення їх правосуб'єктністю.

Наприклад, розвиток підприємництва потребує існування окремих одиниць на економічному просторі і одночасно статусу юридичної особи або підприємця, якого вони набувають з моменту їх державної реєстрації у порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [2, ст. 263].

Таким чином, економічна система генерує учасників економічного обороту, але правового статусу такий учасник набуває тільки після його правового визнання шляхом реєстрації за допомогою правової системи.

Аналогічно в ході історичного розвитку економічні відносини потребують одних або інших суб'єктів. Так, в період побудови соціалізму у нашій державі не було потреби у існуванні, а тому і створенні та регламентації діяльності підприємницьких організацій. В 80-х роках після зміни права власності на засоби виробництва з'явилися кооперативи, після цього з'явилися господарські товариства, приватні підприємства, приватні підприємці – фізичні особи, тому що формувалася сектор економіки, в якому «не вміщувались», не могли мобільно змінюватись, відгукатися на потреби споживача державні підприємства.

В залежності від того, яких суб'єктів потребує економічна реальність, економічна система, яких суб'єктів вона поставляє правовій системі, такі суб'єкти і оформ-

ляються правовою системою. Правова система наділяє суб'єкта, який з'являється в економічній системі властивостями суб'єкта правовідносин, перетворює його «потенційну економічну енергію», його бажання приймати участь в економічному житті в «кінетичну юридичну енергію» для участі в конкретних економіко-правових відносинах.

Більш того, саме поняття «юридична особа» виникло у німецької літературі XVIII-XIX століть, будучи обумовленим потребами торгового обороту [3, с. 22].

По-друге, саме економічна система, як детермінанта у системі причинно-наслідкових парно-лінійних зв'язків зумовлює існування та появу нових конкретних функцій суб'єктів права.

Необхідність реалізації функцій суб'єктів економічної системи (споживання товарів та послуг, постачання ресурсів, організаційної та відтворювальної, соціальної функцій, господарсько-організаційної та господарсько-стимулюючої функцій держави) зумовлює існування функцій суб'єктів права. Іншими словами, функції суб'єктів права обумовлені необхідністю функцій суб'єктів економічної системи мати загально визнану суспільством правову форму. Наприклад, функція суб'єктів права по створенню правових регуляторів суспільних відносин обумовлена господарсько-організаційною та господарсько-стимулюючою функціями держави; функція встановлення, зміни або припинення конкретних правовідносин обумовлена організаційною та відтворювальною функцією підприємств (інших юридичних осіб та підприємців – фізичних осіб); функція реалізації суб'єктивних юридичних прав та суб'єктивних юридичних обов'язків обумовлена функцією споживання товарів та послуг суб'єктів господарювання.

Таким чином, коло суб'єктів права визначається економічною системою, функції суб'єктів економічної системи зумовлюють необхідність і зміст функцій суб'єктів права.

Особливої уваги заслуговує держава як мегасуб'єкт обох систем.

Підходи до поняття «держава» ілюструють многогранність цього явища, розуміння суті та змісту якого має здійснюватися з урахуванням різних аспектів, які характеризують найбільш значимі його ознаки. Традиційно в якості основних типів розуміння держави називають підходи, відповідно до яких держава розуміється як:

- соціально-політичний порядок;
- правова організація влади;
- результат селективної еволюції соціуму [4, с. 417-418].

З урахуванням мети нашого дослідження ми орієнтуємось на визнання держави як організацію публічної влади всього суспільства, яка за допомогою спеціального апарату та права призвана забезпечувати цілісність, стабільність та безпеку суспільства [5, с. 52].

Серед основних напрямів діяльності держави, які характеризують її сутність і призначення у суспільстві, саме економічній функції як сукупності основних напрямків діяльності держави у сфері економіки належить провідне місце. Так, державою визначаються основні цілі та напрями розвитку національної економіки, формуються регулятори, які здатні ефективно впливати на діяльність господарських суб'єктів і спрямовувати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямку,

коригується розподіл ресурсів в економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних зовнішніх ефектів, перерозподіл доходів, забезпечується соціальний захист та соціальні гарантії, захист навколишнього середовища, контролюється додержання економічних, екологічних, соціальних та інших встановлених стандартів [6, с. 315].

Ці складові економічної функції держави обумовлюють зміст прав та обов'язків держави як суб'єкта права. Для регулювання економічних процесів держава наділяється виключним правом приймати обов'язкові для всіх закони, інші нормативно-правові акти; для забезпечення контролю держава наділяється правом застосовувати примусові перевірки діяльності суб'єктів господарювання. При цьому держава в умовах об'єктивної реальності постійно змінюється, що має своє віддзеркалення і у функціях цього суб'єкта правової та економічної системи.

В юридичній літературі зазначається, що економічна функція держави складається з системи підфункцій: фінансової, оподаткування, валютного регулювання, митного регулювання, антимонопольного регулювання, регулювання відносин власності, регулювання підприємництва [7, с. 12]. Ці підфункції обумовлюють відповідний зміст правотворчої, правозастосовчої та правореалізаційної функцій держави в галузі формування фінансів, оподаткування, валютного, митного регулювання та контролю, антимонопольного регулювання, регулювання відносин власності, регулювання підприємництва.

Щодо другої групи суб'єктів права, а саме: юридичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб, фізичних осіб, які не є підприємцями, вони також набувають тих прав та обов'язків, які необхідні їм для самостійної участі в економічному житті, чого потребує ринкова економіка. Так, від власного імені юридична особа з моменту її державної реєстрації виступає у цивільному обороті, набуває прав та обов'язків, може бути позивачем та відповідачем у суді, самостійно відповідає за своїми обов'язками. Відповідно до цивільного законодавства фізична особа, яка набуває правоздатність з моменту народження, а повна дієздатність – з моменту досягнення особою вісімнадцяти років, вона також стає повноправним учасником економіко-правових відносин.

В даному випадку також ціллію участі в економічних відносинах обумовлені зміст прав та обов'язків суб'єктів права: юридичних та фізичних осіб.

Таким чином, економічна система постійно створює суб'єктів, необхідних для здійснення економічної діяльності, і які є необхідною умовою існування та функціонування не тільки економічної системи, а й правової системи і суспільства у цілому.

На основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

- економічна система постійно створює, відтворює та «постачає» суб'єктів для правової системи, яких остання наділяє правосуб'єктністю і відповідним правовим статусом;

- зміст прав та обов'язків суб'єктів права обумовлений економічною системою, а точніше – їх функціями і роллю у цій системі;

- функції суб'єктів економічної системи зумовлюють зміст їх функцій як суб'єктів права, одночасна реалізація яких є однією з складових взаємодії правової та економічної систем.

Список літератури

1. Кресіна І. О. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні: [монографія] / [за ред. І. О. Кресіної] / І. О. Кресіна, А. С. Матвієнко, Н. М. Оніщенко, Є. В. Перегуда, О. В. Скрипнюк та ін.. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 304 с.
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – Ст. 263.
3. Чиркин В. Е. Необходимо ли понятие юридического лица публичного права? / В. Е. Чиркин // Государство и право – 2006. – № 5. – С. 22–26.
4. Право и общество: от конфликта к консенсусу: [монографія] / [под общ. ред. В. П. Сальникова, Р. А. Ромашова]. – СПб. : Юристъ, 2004. – 480 с.
5. Шмельова Г. Г. Короткий російсько-український та українсько-російський термінологічний словник: Теорія держави і права / Г. Г. Шмельова. – Сімферополь: «Таврія», 2005. – 96 с.
6. Основи економічної теорії: [підручник] / О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Л. В. Гриценко, Г. Ю. Дарнопих та ін. / заг. ред. О.О. Мамалуй]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 434 с.
7. Варич О. Г. Економічні функції сучасної держави: природа, зміст, тенденції розвитку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія держави і права; історія правових і політичних вчень». – К., 2006. – 20 с.

Шкляр Т. А. Экономическая система как фактор определения круга субъектов права и содержания их прав и обязанностей в экономической сфере/ Т. А. Шкляр // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. 2010. – С. 51-55.

Статья посвящена общетеоретическому анализу одного из направлений влияния экономической системы на правовую, а именно: определению круга субъектов права, которые одновременно являются субъектами экономической системы, а также определению содержания их прав и обязанностей в экономической сфере.

Ключевые слова: экономическая система, субъект права, права и обязанности.

Shklyar T.A. Economic system as factor of determining the circle of the subjects of law and the matter of their rights and duties in the economic sphere/ T.A.Shklyar // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2010. – Vol. 23 (62). № 1. 2010. – P. 51-55.

The article is about general theoretic analysis of the one direction of the economic system influence on the legal one, and, in particular, it describes the definition of the subjects of law, who are the subjects of economical system at the same time, their rights and responsibilities content in economical sphere.

Ключевые слова: экономическая система, субъект права, права и обязанности.

Надійшла до редакції 19.10.2009 р.